

Varia

Stuletnia historia Muzeum Wydziału Lekarskiego w Krakowie

Ryszard W. Gryglewski

Hundred years of the Medical History Museum in Cracow

Początki krakowskiej placówki sięgają roku 1900, kiedy to dnia 27 kwietnia Rada Wydziału Lekarskiego UJ specjalną uchwałą powołała do życia „Muzeum Historyczne dla Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Tym samym powstało pierwsze tego typu muzeum w Polsce i jedno z pierwszych w świecie.

Uchwała Wydziału Lekarskiego była uwieńczeniem starań profesora Walerego Jaworskiego (1849-1924), profesora chorób wewnętrznych, wybitnego uczonego i dydaktyka, który z niezwykłą determinacją podkreślał rolę historii nauk medycznych dla pełnej i rzeczywistej edukacji lekarzy [1]. Myśl o instytucji gromadzącej materialne pamiątki po wybitnych przedstawicielach medycyny krakowskiej i polskiej zbiegała się z poczuciem patriotyzmu Jaworskiego, szczęśliwie wznosząc jego upór i przekonanie o słuszności swoich żądań.

Od samego początku Jaworski zabiegał o odpowiednie lokum i właściwe gromadzenie zbiorów, które rozpoczął w sposób systematyczny od roku 1901. W pracy pomagali profesorowi jego asystenci z kliniki, jak Bole-

śław Korolewicz czy Józef Kostrzewski, w przyszłości wybitny specjalista w zakresie chorób zakaźnych. W sprawozdaniu wydanym drukiem w roku 1903, a dotyczącym pierwszych dwóch lat działalności muzeum, dowiedzieć się można było, że zbiór eksponatów zamykał się liczbą 1769 [2]. Sporządzono katalog zbiorów i jednocześnie udostępniono je dla potrzeb pracy naukowej, jak i dla powszechnego użytku. Problemem, którego wówczas, i jak miała pokazać przyszłość, przez wiele jeszcze dziesięcioleci, nie rozwiązano, była kwestia osobnych pomieszczeń magazynowych i sal ekspozycyjnych dla profesjonalnej prezentacji i zabezpieczenia muzealiów. Póki co postanowiono umieścić je w dębowych szafach na terenie kliniki Jaworskiego.

W początkowym, a więc najtrudniejszym, etapie działania Muzeum Jaworski otrzymał duchowe wsparcie ze strony profesora medycyny sądowej UJ Leona Wachholza, który znany był ze swoich zainteresowań przeszłością nauk lekarskich i dzielnie sekundował temu pierwszemu w pozyskiwaniu coraz to nowych eksponatów [3]. W kolejnym sprawozdaniu, datowanym na rok 1905, stwierdzono, że muzeum posiadało natenczas 4617 eksponatów. Jednocześnie wykształca się ostatecznie nowa nazwa czyli „Muzeum Historii Medycyny i Farmacji” i sprecyzowana jego funkcja w strukturze uniwersyteckiej, jako placówki naukowej i dydaktycznej. Przy tym Jaworski postuluje, aby we wszystkich placówkach uniwersyteckich utworzyć katedry historii medycyny, widząc w nich istotny składnik nauczania uniwersyteckiego.

Zapał Jaworskiego udziela się i innym profesorom, którzy wykazywali coraz większe zrozumienie dla działań dyrektora muzeum. Profesor Edward Korczyński uczynił legat wysokości 200 koron, który zainicjował utworzenie „żelaznego funduszu”, będącego zabezpieczeniem bytu materialnego placówki. Dar pieniężny poczynił także dr Tadeusz Mączka. Profesor Adam Wrzosek przekazał zbiór eksponatów i tworzoną latami kolekcję książek medycznych, dając podwaliny zbiorom bibliotecznym. Nie inaczej postąpił sam Jaworski w 1919 r., kiedy z powodu przejścia na emeryturę przyszło mu opuścić mury krakowskiej uczelni. Nie zabrakło hojnych sponsorów i spoza środowiska uniwersyteckiego. Krakowskie firmy „Rzą-

Ryc. 1. Wnętrze Muzeum

Ryc. 2. Portret Macieja Józefa Brodowicza
1790-1885

ca i Chmurski” oraz „Laktol” regularnie przeznaczają odsetki ze swoich dochodów na potrzeby Muzeum. Z pełnym zrozumieniem znaczenia, jakie nieść mogą ze sobą muzealia dla przyszłych pokoleń medyków, rodziny profesorów Adama Bochenka, Tytusa Chałubińskiego, Ludwika Bierkowskiego oraz rodzina dr Maksymiliana Lebensbauma obdarzyły muzeum pamiątkami, których wartość historyczna jest dzisiaj nieoceniona.

Jaworski nie szczędził czasu i środków, nierzadko dając własne pieniądze, na potrzeby właściwego zabezpieczenia i skatalogowania zbiorów, z których mieli korzystać zarówno studenci, jak i uczeni. Apelowal przy każdej niemal okazji o wspieranie datkami i darowiznami krakowskiego muzeum. W roku 1911, przed Zjazdem Lekarzy i Przyrodników Polskich w Krakowie, Jaworski wydał drukowaną odezwę, nawołującą jemu współczesnych do szczególnej dbałości o dorobek przeszłości [4]. W siedem lat później w *Ogólnych postanowieniach w sprawie Muzeum Historycznego Medycyny i Farmacji Polskiej*, Jaworski zwraca się do władz, by te zechciały zainteresować się ciężkimi warunkami przechowywania zbiorów i wyasygnowały odpowiednie sumy na pomieszczenia muzealne z prawdziwego zdarzenia. I po raz kolejny nie znajduje zrozumienia.

W roku 1920 powstaje Zakład Historii i Filozofii Medycyny, którego szefostwo objął profesor Władysław Szumowski (1875-1954), rozpoczynając niemal natychmiast wykłady i seminaria dla studentów. Jemu też podle-

gała teraz kolekcja muzealna znajdująca się ciągle w budynku Kliniki Chorób Wewnętrznych. W 1921 roku oficjalnie powołano do życia Instytut Historii i Filozofii Medycyny UJ, w skład którego weszły „Zbiory im. Prof. dra Walerego Jaworskiego”, czyli zbiory Muzeum Historii Medycyny i Farmacji UJ oraz zbiory gromadzone przez prof. Adama Wrzoska [5]. Ilość posiadanych i ciągle powiększających się zespołów muzealnych wymusiły na Szumowskim decyzję o przeniesieniu biblioteki do swojego prywatnego mieszkania, gdzie udostępniał ją studentom i osobom zainteresowanym ugruntowaniem wiedzy z historii medycyny. Jednocześnie sam Instytut nie posiadał stałej siedziby, wegetując w ciasnych pomieszczeniach kliniki lekarskiej przy ul. Kopernika 15 oraz częściowo w Domu Zarządu Klinik (ul. Kopernika 36), a także w sali posiedzeń Wydziału Lekarskiego i w budynku dziekana-tu.

Mimo wszystkich opisanych powyżej trudności nadal prowadzono pracę muzealną, o czym świadczy sprawozdanie za lata 1920-1926, które podawało już kilka tysięcy pozycji inwentarzowych (w tym 3627 dzieł w 4170 tomach) oraz znajdujące się poza inwentarzem nieuporządkowane materiały po prof. Jaworskim i archiwum kliniczne prof. Brodowicza.

W roku 1931 nastąpiła znacząca poprawa, kiedy profesor otrzymał lokal w prywatnej kamienicy przy al. Kraśnickiego 12. Dzięki temu można było po raz pierwszy zebrać w jednym miejscu rozproszone dotąd zbiory i zorganizować w uporządkowany sposób zajęcia dydaktyczne. W końcu w roku 1937 Katedra Historii i Filozofii Medycyny UJ wraz z Muzeum otrzymały nową siedzibę w budynku przy ulicy Kopernika 7. Nadal jednak brakowało przestrzeni dla prawidłowego wyeksponowania posiadanych muzealiów, które trzeba było złożyć i zabezpieczyć w skrzyniach. W pewnym sensie można to uznać za szczęśliwe zrzęczenie losu, gdyż prawdopodobnie dzięki temu większość z nich ocalała w trakcie zawieruchy wojennej, jak również w niełatwych czasach powojennych [6].

Bowiem w roku 1951, odgórną decyzją ówczesnych władz, nakazano rozwiązanie wszystkich katedr historii medycyny w kraju. Zlikwidowano wielce zasłużony dla nauki polskiej periodyk „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” i zamknięto towarzystwa historyczno-medyczne. Dr Zbigniew Kukulski (1908-1971), piastujący wówczas stanowisko kierownika Katedry Historii i Filozofii Medycyny UJ, pragnąc ratować dzieło Jaworskiego i Szumowskiego przed zniszczeniem, przekształcił katedrę w Zakład Organizacji Ochrony Zdrowia, chroniąc tym samym kolekcję i księgozbiór [7].

W roku 1956 udało się reaktywować Katedrę Historii Medycyny. Jednak kwestia osobnych sal muzealnych ciągle nie mogła znaleźć szczęśliwego zakończenia. Nową próbę zdobycia właściwego lokum podjął w latach 1973-1974 profesor Mieczysław Skulimowski. Wydano specjalną rezolucję i starano się sprawę nagłośnić w periodykach naukowych oraz prasie codziennej. Dopiero jednak w roku 1990, mając poparcie ówczesnego rektora prof. Tadeusza Cichockiego oraz zgodę prezesa Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego prof. Józefa Bogusza,

uzyskano pomieszczenia na parterze Domu Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego przy ul. Radziwiłłowskiej 4 [8]. Uroczystego otwarcia muzeum dokonał w obecności ówczesnego kierownika Katedry Historii Medycyny i Dyrektora Muzeum prof. Zdzisława Gajdy rektor Akademii Medycznej prof. Andrzej Szczeklik. W ten oto sposób „po blisko wiekowych staraniach wielu pokoleń historyków medycyny, zbiory znalazły wreszcie swoje miejsce i można było stworzyć stałą ekspozycję najwartościowszych eksponatów. Do chwili obecnej trwają prace, mające na celu właściwe zabezpieczenie cennych muzealiów oraz prace badawcze, ustalające ich proveniencję, która w wielu przypadkach wymaga długotrwałych studiów porównawczych i źródłowych. Równocześnie napływają dary od osób prywatnych i instytucji, zarówno z kraju, jak i zagranicy, ciągle wzbogacając i uzupełniając naszą wiedzę o przeszłości.

Muzeum dysponuje obecnie bogatym zbiorem zabytków, związanych z dziejami medycyny krakowskiej i polskiej, w skład których wchodzi: rękopisy, starodruki, dyplomy i portrety lekarzy, narzędzia lekarskie i laboratoryjne, aparatura medyczna, kolekcja medali oraz pamiątki po profesorach krakowskiej uczelni.

Jeśli chodzi o dział materiałów rękopiśmiennych, to pokażną jego część stanowią wykłady profesorów Wydziału Lekarskiego UJ. Zachował się doskonale zbiór po profesorze fizjologii Józefie Majerze, a także Józefie Dietlu z kliniki lekarskiej, Antonim Rosnerze z ginekologii i położnictwa, Napoleonie Cybulskim z histologii, czy Józefie Oettingerze z historii medycyny powszechnej. Muzeum dysponuje także dokumentami o charakterze biograficznym, a dotyczącymi osób: prof. prof. Ludwika Bierkowskiego, Henryka Jordana, Adama Bochenka, Ferdynanda Skobla i innych. Bez wątpienia najcenniejszym zespołem rękopisów, jakie znalazły się w posiadaniu muzeum, jest zbiór historii chorób, pochodzący z kliniki prof. Macieja J. Brodowicza. Liczy on sobie 4716 historii chorób, które spisywali uczniowie i asystenci prof. Brodowicza. Powstawały one w latach 1822-1850 w formie zeszytów *in quatuor*. Ten zbiór, unikatowy w skali Polski, jest też jednym z największych w Europie. Dużą wartość historyczną prezentuje zbiór rękopisów po prof. Józefie Franku.

Muzeum może się też poszczycić zbiorem starodruków, wśród których znajduje się kilka pozycji o unikatowej wartości historycznej i muzealnej. Można tu wymienić herbarze Marcina Siennika i Szymona Syreniusza, pisma Arystotelesa w tłumaczeniu Sebastiana Petrycego i *Chronica Polonorum* Miechowity oraz wyśmienite *Epitome Galeni Pergameni operum*, drukowane w Bazylei w roku 1551, by dać pewne wyobrażenie o zasobności zbioru.

Osobny dział stanowi kolekcja portretów powstała w oparciu o zbiór prof. Macieja J. Brodowicza, który kazał namalować wizerunki swoich poprzedników, jak również swoich wiedeńskich nauczycieli. Z kolei uczniowie Brodowicza ofiarowali portret swojego mistrza. W tym dziale znajdują się także dwa płótna pędzla Zbigniewa Pronaszki, a będące wizerunkami profesora Franciszka X. Waltera oraz doktora Zbigniewa Kukulskiego.

Ryc. 3. Rafał Józef Czerwiakowski (1745-1816) – miedzioryt

Bardzo ważną rolę w stałej ekspozycji muzealnej pełni narzędzia lekarskie, wśród których najstarszym jest wykonany z kutego żelaza rozwieracz położniczy (*speculum matricis*) datowany na wiek XVII. O wiek późniejsze są przyżegacze (kautery), należące niegdyś do instrumentarium profesora Rafała Józefa Czerwiakowskiego. Ciekawym przykładem bogactwa form i rozwiązań konstrukcyjnych narzędzi chirurgicznych jest zestaw instrumentów profesora Ludwika Bierkowskiego. Uwagę zwracają zwłaszcza kleszcze do operacji zajęcznej wargi oraz instrumenty do trepanowania czaszki. Także instrumentarium prof. A. J. Rollego z jego narzędziami do osłuchiwania i opukiwania, jak również przyrządy lekarskie, będące niegdyś własnością doktora Tytusa Chałubińskiego stanowią cenne uzupełnienie naszej wiedzy o dziejach polskiej medycyny. Kolekcja mikroskopów i mikrotomów, przekazanych prof. Jaworskiemu jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, ma także swoje stałe miejsce ekspozycyjne.

Krakowskie muzeum jest także w posiadaniu jednego z większych w Europie zbioru medali, wybitych ku czci zasłużonych przedstawicieli dyscyplin medycznych. Początki tej kolekcji sięgają roku 1910, kiedy to profesor Adam Wrzosek przekazał swój zbiór numizmatów na ręce profesora Walerego Jaworskiego. Do szczególnie cennych należą te, które wykonano z okazji znaczących wydarzeń historycznych, jak 250-lecie Uniwersytetu Wileńskiego i 250-lecie Wszechnicy Lwowskiej, czy też otwarcie

Uniwersytetu Warszawskiego. Najstarszym numizmatem pozostaje medal wybity na zamówienie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, którym monarcha pragnął uczcić osobę nadwornego medyka, Jana Ludwika Regemanna. Niegdyś ten medal należał do zbioru prof. Tytusa Chałubińskiego. W sumie w zbiorach muzeum krakowskiego znajduje się ponad 400 medali, w tej liczbie także i te, które powstały z inicjatywy Katedry Historii Medycyny UJ.

Muzeum jest miejscem licznych spotkań naukowych, poświęconych historii krakowskiej medycyny, jak również zebrań dotyczących zagadnień związanych z muzealnictwem. Jest także otwarte dla tych wszystkich, którzy są zainteresowani w poznawaniu dawnych dziejów lekarskich.

Ryszard W. Gryglewski
Katedra Historii Medycyny
Uniwersytetu Jagiellońskiego
w Krakowie

Piśmiennictwo

1. Skulimowski M. Walery Jaworski (1849 – 1924). W: *Sześćsetlecie Medycyny Krakowskiej*, Kraków: PWN; 1964, T. I, s. 199-213.
2. Wrzosek A. Walery Jaworski jako twórca pierwszego w Polsce Muzeum Historii Medycyny. *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*. Poznań: Komitet Redakcyjny AHiFM; 1925, Tom III, s. 7.
3. Skulimowski M. *Facultas Medica Cracoviensis*, Kraków: Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika w Krakowie; 1981, s. 5
4. Odezwa W. Jaworskiego wydana przed Zjazdem lekarzy i przyrodników polskich w Krakowie w roku 1911, [w:] A. Wrzosek, op. cit. s. 10.
5. Skulimowski M. Dzieje nauki i nauczania historii medycyny na Uniwersytecie Jagiellońskim i Akademii Medycznej. W: *Sześćsetlecie Medycyny Krakowskiej*. Kraków: PWN; 1964, T. II, s. 364.
6. Gajda Z. *Muzeum Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Wydawnictwo jubileuszowe Collegium Medicum UJ; 1998, s. 28-29.
7. Gajda Z. Kukulski Zbigniew Kazimierz (1908 – 1971). W: *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo IHNOiT PAN; 1994, Tom I, zeszyt 2, s. 69-70.
8. Z. Gajda. *Muzeum Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Wydawnictwo jubileuszowe Collegium Medicum UJ; 1998, s. 31.